

HÅNDSKRIFTERNE TIL BIRGITTE THOTTS *OM ET LYKSALIGT LIV* OG DERES TILBLIVELSE

Af Marianne Alenius

The Manuscripts of Birgitte Thott's On the Happy Life and their provenance: The impact on the Danish learned society of the noblewoman Birgitte Thott (1610-1662), renowned as translator of Seneca's prose works (1658), still remains to be fully investigated. The present paper examines two manuscript copies in the Karen Brahe Library in Odense (Denmark) of her principal work, the unpublished moral treatise On the Happy Life (1659). The lost original, and the dating and provenance of the two extant copies are discussed. It is argued that one of the copies was dictated by Birgitte herself to her young niece Sophie Thott (1645-), while the other has been written by three unidentified hands.

Blandt de danske kvinder, som i det 17. og 18. århundrede i Danmark gik under betegnelsen 'De lærde Fruentimmer' eller '*Feminae Doctae*' var adelsfruen Birgitte Thott, der levede fra 1610 til 1662, i almindelighed den, der blev betragtet som den lærdeste.¹ Både som forfatter og som oversætter gjorde hun sig gældende. Sprogligt mestrede hun iflg. samtidens kilder ud over sit modersmål, dansk, en række fremmede sprog: tysk, hollandsk, fransk, spansk, engelsk, og de tre klassiske sprog, der ansås som nødvendige for deltagelse i den videnskabelige debat: latin, græsk og hebraisk. Hendes kendteste værk er den samlede oversættelse af den stoiske filosof, Lucius Annæus Senecas prosaværker, som udkom i en pragtudgave i Sorø og anses for et hovedværk i såvel dansk oversættelseshistorie som dansk boghistorie. Hendes hovedværk som forfatter er til gengæld langt mindre kendt. Det er en moralfilosofisk afhandling *Om et lyksaligt liv*,² som aldrig er blevet publiceret. Til dette værk er der overleveret to manuskripter fra det 17. århund-

¹ Til trods for sin store produktion og berømmelse i sin samtid har Birgitte Thott ikke været udforsket af mange efter sin død. Om hendes liv og værker se Alenius 1983, 1993 og 2004a.

² Der refereres i det følgende til værket under denne moderniserede titel. Den fulde titel og nogle kendte varianter fra samtiden er nævnt i et afsnit herom nedenfor.

rede. Der foreligger ingen undersøgelser af disse håndskrifter, som begge opbevares i Karen Brahes Bibliotek i Landsarkivet for Fyn i Odense.

Til denne bogsamling har forhenværende arkivar og leder af biblioteket, Anne Riising, udarbejdet en nyttig trykt fortegnelse *Katalog over Karen Brahes Bibliothek i Landsarkivet for Fyn. Håndskriftsamlingen*, København 1956. Der er tale om en 'arkivregistratur', indeholdende kortfattet angivelse af titel, datering eller forslag hertil, omfang, lejlighedsvis bemærkninger om hvorvidt manuskripterne er autografer eller afskrifter, samt gengivelse af ejermærker og påskrifter især fra samlingens to hovedpersoner Anne Giøe³ og Karen Brahe. Det er altså ikke en håndskriftkatalog efter alle den moderne kodikologis regler, men en gengivelse af hver enheds væsentligste karakteristika og et effektivt redskab til videre forskning. I forhold til tidligere kataloger ved H. Chr. Vogelsang (1857) og Lauritz Lind (1725) er den især værdifuld ved at opremse de enkelte værker i de mange blandingshåndskrifter, hvilket i øvrigt forklarer, at antallet af tekstenheder i denne katalog er meget højere end tidligere.

Om et lykosaligt liv er registreret under "Teologi" i undergruppen "Opbyggelige skrifter", men værket er i genremæssig henseende snarere moral-filosofisk. Det lægger større vægt på etikken end på religionen, og på mange måder gør det op med opbyggelseslitteraturen og dens tætte relation til indøvelse af den kristne lære og opførsel gennem bønnebøger og katekismer. Thotts værk er et intellektuelt, rigt dokumenterende og diskuterende etisk værk, der i en for sin tid overraskende stor del bygger på hedensk litteratur. Der er tale om en kristen etik i europæisk tradition, som den blev systematiseret af blandt andre Justus Lipsius ved sekelskiftet mellem 1500- og 1600-tallet.⁴ Som sådant er det et sjældent værk,⁵ idet der kun kendes yderst få værker i den genre fra denne periode af dansk litteratur, hvoraf netop en væsentlig del kun kendes fra Karen Brahes Bibliotek – det eneste næsten komplet bevarede privatbibliotek fra det 17. og 18. århundrede, vi har i Danmark.⁶

I denne artikel er det dog ikke indholdet i værket, som er i fokus, men selve den fysiske form, det er overleveret i, og miljøet de to håndskrifter (hhv. i folio- og i kvartformat), hvoraf intet af de to tydeligvis er originalen, er opstået i. Der gøres et første forsøg på en udredning af forholdene om-

³ Der er tradition for at omtale Anne Giøe ved denne stavemåde i modsætning til, hvad man gør med mange andre kendte personer i den store forgrenede adelslægt Giøe (eller: Gøye). De personer fra slægten, som omtales her, er alle i nær familie med Anne og skrives her Giøe.

⁴ Jfr. Alenius 2007. Om nystoicismen og Justus Lipsius især 91-94. Desuden Alenius 1991.

⁵ Alenius 2007, 95-99.

⁶ Om Karen Brahes Bibliotek, se Madsen 1919, Lauritz Nielsen 1946 og Alenius 2004b.

kring tilblivelsen og udbredelsen af værket *Om et lykosaligt Liv*. Der stilles spørgsmål om originalen, de to bevarede håndskrifter beskrives, og det forsøges afklaret hvor, hvornår og ved hvem de to overleverede tekster er blevet til. I den forbindelse skal Birgitte Thotts eget biblioteks skæbne omtales, og nogle af hendes kontakter og hendes betydning i de lærde studie- og biblioteksmiljøer ved Sorø Akademi og Odense adelige Jomfrukloster, hvor Karen Brahes Bibliotek fik sin form og dagligt var i brug, vil blive strejft. Endelig vil det forsøges afdækket, hvem den navngivne skriver af kvart-håndskriftet, Sophie Thott, var.

Birgitte Thotts bibliotek

Birgitte Thott kom gennem sit ægteskab med den adelige Otte Giøe i 1632 i besiddelse af det sydøstsjællandske gods Thurebygaard. Her boede hun, da hun efter ti års barnløst ægteskab med en mand, der var syg af en krigsskade, blev enke. På Thurebygaard byggede hun et stort bibliotek op, hvor hun selv studerede, skrev og oversatte. Med undtagelse af nogle få trykte bøger, som i dag kendes gennem ejermærker, synes hele Birgitte Thotts bibliotek at være gået til grunde. En del er sandsynligvis blevet ødelagt på Thurebygaard, da svenskerne i 1658 hærgede egnen og var skyld i store ødelæggelser. En del kan ved samme lejlighed være blevet stjålet og ført til Sverige eller andetsteds uden ejermærker, eller uden i dag kendte ejermærker. Endelig er hovedparten efter al sandsynlighed gået til grunde ved Sorø Akademis brand i 1813. En registrant over Birgitte Thotts biblioteks indhold kendes ikke.

Ved plyndringen af hendes herregård i 1658 flyttede Birgitte Thott til Sorø og må have været i tæt kontakt med Sorø Akademi, hvor hun havde vigtige intellektuelle kontakter, som det fremgår af de mange fortaler i hendes Seneca-oversættelse fra lærere på Akademiet. I hvilken tilstand hendes bibliotek har været på det tidspunkt kan man kun gisne om. Selv giver hun udtryk for at ødelæggelserne har været gigantiske for alle i området, som vi skal se nedenfor. Et dokument i Rigsarkivet viser også, at hun har haft gæld de sidste år.⁷ Da hun døde, d. 8. april 1662, fik hun en hæderfuld begravelse med hyldestdigte på både græsk og latin fra adskillige alumner på Sorø Akademi, og en ganske unik latinsk mindetale, hvori hun fremhævedes for sin lærdom. Talen blev trykt som flyveblad d. 30. april 1662 og var udarbejdet af hofmesteren på Akademiet, Jørgen Rosenkrantz.

⁷ Det har ikke været muligt at få præcise oplysninger om, hvilke skader der skete på Thurebygaard i 1658. I Landsarkivet for Sjælland findes et par dokumenter (Sjællandsfar. Landsting, pantebog nr. 1, 1632-1662, fol. 82b, 83a-b og fol. 265a-b), der viser, at Birgitte Thott har måttet undertegne et gældsbrev i 1661 med pant i sin ejendom. Jeg takker tidl. arkivar ved arkivet, Grethe Ilsøe, for denne henvisning.

Denne var søn af Holger Rosenkrantz den lærde, som Birgitte Thott havde kendt og besøgt på Rosenholm Slot. En kort beskrivelse af hans lærde latinske seminarer, som hun åbenbart har oplevet og deltaget i som ung, er bevaret fra hendes hånd i *Om et lykosaligt Liv*.⁸

Efter hendes død menes hendes bibliotek at være indgået i bogsamlingen på Akademiet. Herfra kendes en del af samlingen gennem en partiel katalog til Akademiets bibliotek med 4.570 titler, der især dækker det teologiske område og er udarbejdet af teologen Wilken Hornemann Heiberg.⁹ Katalogen blev trykt umiddelbart før bibliotekets nedbrænding i 1813 og findes kun overleveret i ét eksemplar. De registrerede titler er for nogles vedkommende forsynet med giverens navn, og herfra kendes 48 værker inden for det teologiske område, som skulle stamme fra Birgitte Thott – og altså være brændt. Der er således ikke levnet mange spor til en rekonstruktion af biblioteket, men de interesser Birgitte Thott røber gennem sine egne værker og oversættelser og gennem de bevarede værker fra hendes bibliotek, som har sneget sig udenom branden, kan dog antyde arten af indholdet. Det synes især at have været bøger inden for etik, teologi, oldtidsfilosofi, græsk-romersk litteratur, kirkefædrene, samtidens kristne moralfilosofi, lærde kvinder, oldsager, historie og genealogi.¹⁰ Flere har uden kildeangivelse meddelt, at hun testamenterede sit bibliotek til Sorø Akademi,¹¹ men selvom det er meget sandsynligt, er det dog ikke lykkedes mig at finde sikker dokumentation herfor. Der er desuden, både på Det Kongelige Bibliotek og i Karen Brahes Bibliotek, en lille portion bøger med Birgitte Thotts ejermærke eller gavededikationer i.

Det er tydeligt, at Thotts bibliotek var kendt i samtiden, og i generationerne efter hendes død omtales det som meget velforsynet. Rektor i Kerteminde, Matthias Henriksen Schacht, skrev i år 1700 om Thotts bibliotek: “Bibliothecam habuit Soræ instructissimam” (hun havde i Sorø et meget velforsynet bibliotek).¹² Om Schacht tænker på det bibliotek, hun oprindeligt havde på Thurebygaard, eller mener det, der var tilbage efter

⁸ Se Alenius 1993, 152-153.

⁹ Heiberg 1809 har kun været tilgængelig i microfilm. Markeringen af de nedenfor omtalte 48 værker (se Lauritz Nielsen 1946, 126) sås ikke umiddelbart.

¹⁰ Om Heiberg 1809, se Norvin 1924-1931, 1, 621 og Lauritz Nielsen 1946, 125-127. Sidstnævnte anfører et dediceret eksemplar fra Ole Worm til Birgitte Thott af hans *Danica literatura antiquissima*, 1651, som skulle have været i Sorø Akademis bibliotek i 1946, samt nogle udgaver af latinske klassikere i Det Kongelige Bibliotek. Han bygger her på en note i Walde 1932, 60.

¹¹ Således Dal 1982, 41, uden kildeangivelse: “...sine sidste år levede Birgitte Thott i Sorø, hvis akademi arvede hendes bibliotek.” Ligeledes Norvin 1924-1931, 1, 621 og Lauritz Nielsen 1946, 126.

¹² I en artikel om danske lærde kvinder (Schacht 1700, 214).

1658 i hendes bolig i Sorø, fremgår ikke. Hvis det efter hendes død var opstillet på Akademiet, har det vel også kunnet beses og benyttes dér i 1700-tallet og været offentligt kendt, da Schacht skrev små 40 år efter hendes død. I 1732 refererer en anden lærdomshistoriker, præsten Albert Thura, i sin Thott-biografi tilsvarende til Thotts bibliotek med ordene “Instructissimam Bibliothecam possedit doctissima Birgitta Tot”,¹³ og i 1753 repeterer Frederik Christian Schönau det med henvisning til de to andre: “Denne lærde Dame besad et ypperligt og skjønt Bibliotek”.¹⁴

I mindetalen ved Birgitte Thotts død opremser Jørgen Rosenkrantz, der sandsynligvis selv var den, der nogle år før havde stået for at få hendes Seneca-oversættelse publiceret, flere af hendes egne trykte værker ved genkendelige titler. De upublicerede værker nævnes dog kun som en samlet gruppe uden værkstitler. Han udtrykker sin taknemmelighed for, at hun har testamenteret dem til Sorø Akademi med ordene: “Etenim qvam egregia mente in nostram Academiam Soranam fuerit vel inde etiam liqvere potest, qvod sua ipsius Manuscripta varia elaborata, Bibliothecæ nostræ legata reliqvit” (I hvor høj grad hun var velvilligt indstillet over for vores kære Sorø Akademi, kan man også slutte ud af, at hun testamenterede en række egenhændigt udarbejdede manuskripter til vores bibliotek). Man bemærker sig, at han her ikke explicit, men muligvis implicit omtaler hele hendes bibliotek. Han nævner dog udelukkende hendes egne upublicerede værker som en gave til Sorø Akademis bibliotek.

Det originale værk

I dette “ypperlige bibliotek” i Sorø må originalerne til flere af Birgitte Thotts upublicerede værker altså formodes at have ligget, deriblandt sandsynligvis værket *Om et lykosaligt liv*.

Dette værk er overleveret i to meget forskellige manuskripter, begge i Karen Brahes Bibliotek. I Anne Riisings ovennævnte katalog er de hver især beskrevet i få linier og registreret som hhv. A VI 19 i folioformat og A VI 20 i kvartformat.

a. Titel og tidlige udbredelse

Birgitte Thott hentede sin værkstitel fra antik og tidlig kristen moralfilosofi, hvor berømte værker med lignende titler på latin lå lige for. Mest oplagt var det lille skrift *De vita beata* af den stoiske filosof, Lucius Annæus Seneca. Birgitte Thott havde et intimt kendskab til dette værk, som hun selv oversatte sammen med resten af Senecas prosa, der er en del af den etisk-

¹³ Thura 1732, 119.

¹⁴ Schönau 1753, 1378.

filosofiske baggrund, hun skriver sit værk *Om det lykosalige liv* på. Seneca-oversættelsen er fra 1658, og hun må i en periode have arbejdet parallelt på den og sit eget værk, som det vil fremgå af dateringen nedenfor. Seneca udgør dog kun en lille del af hendes referencelitteratur, der omfatter værker fra både oldtid, middelalder og samtid. Skrifter med lignende titler fandtes desuden i mange europæiske lande og fra mange århundreder. Augustins *De beata vita* var ét af dem. En af de betydeligste påvirkninger har været den nystoiske litteratur fra England i 1600-tallet ved Birgitte Thotts samtidige, bishop Joseph Hall, i England kaldet "*our English Seneca*" af Thomas Fuller. Hall og Fuller var oplagte forbilleder. Hall's interesse i lykkebegrebet og hans skrift *The Happy Man* var velkendt for Birgitte Thott, der selv havde oversat flere værker af ham, før hun gik i gang med Seneca og tilsvarende forholdt det sig med Fuller.

Birgitte Thotts eget værk om den etiske lykosalighed kendes under varierende titler. Foliohåndskriftet bringer i pompøs opstilling på en hel sides titelblad den fyldigste titel:

En Tractatt
Om
Weyen till et Lycksalligt Liff
Som alle ønske sig, faa skønne paa, Fære, Ved
Dette Rette midell strebe effter
Huorudi Beuisis:
Med mange Faste Argumenter aff Guds
Ord, och Lærde mends Vidnisbyrd uddragne,
Huor Vrangelig dend Lychsallighed
Hos de Timmelige gode ting
Sögis och Settis,
Som dyden Alene Kand forarbeydi[s]
Och med deele

På et blad i foliohåndskriftet efter afskriftens afslutning findes en senere tilføjet indholdsoversigt, hvori stavningen i de 50 kapiteloverskrifter er anderledes. Her gives en korttitelvariant til den lange titel, som det ses:

Etica
Eller
En Tractatt
Om Veyen till it lykosaligt
liff Som alle ynske sig, faae
skiønne paa, fære Ved det

rette middell strebe effter
bevises hervdi
Ved mange Argumenter aff
Guds ord och lærde Mends
Vidnisbyrd Vddragne, huor
Vrangelig den Lycksalighed,
hos de timelig gode ting
Sögis och Settis,
Som Dyden alene kand
Forarbeyde och meddeele.

Fra det andet håndskrift i Karen Brahes Bibliotek, A VI 20, kvarthåndskriftet, kender vi ikke den nøjagtige titel, idet selve titelbladet er faldet ud ved slid, men bibliotekets ejer, Karen Brahe, har med egen hånd på bagsiden af et forsatsblad angivet værktitlen i kort form som: *Om Et Löck Sallig lief*.

I et anonymt håndskrift om visdom og moral i Karen Brahes Bibliotek (A VI 54), dateret til ca. 1700 af Anne Riising, har jeg fundet en rosende omtale af Birgitte Thott og hendes "kostelige *Ethica*", som vi ud fra indholdsfortegnelsen i foliohåndskriftet altså ved, er identisk med *Om et lyksaligt liv*. I en omtale af værket hos bogsamleren Peder Hansen Resen i en trykt katalog dateret 1685,¹⁵ benævnes værket: *En Tractat om Veyen til et Lycksalligt Liff*. Samme titel i let moderniseret staveform findes hos Tycho de Hofman, der omtaler værket i sin gennemgang af Thott-slægten under Birgitte Thott.¹⁶ Meget tyder på, at værket er blevet hyppigt brugt og læst. F.eks. den omstændighed, at titlen findes i flere varianter og i forkortet form på kun ét ord, som om der har været behov for at referere til det ofte. Dernæst: at selve værket er blevet kopieret og findes omtalt hos andre. Endelig: at de to kopier er meget slidt af brug. Når det aldrig blev publiceret, skyldes det nok hovedsagelig, at hele egnen omkring både Thurebygård og Sorø blev hårdt ramt økonomisk i vinteren 1658-59. Der var ganske enkelt ikke råd til at udgive det. Da det i øvrigt må have været Jørgen Rosenkrantz, der i 1658 havde besørget Seneca-oversættelsen i trykken,¹⁷ må det tilføjes, at også biblioteket på Sorø havde lidt store skader i 1658, og at hofmester Jørgen Rosenkrantz, som gjorde en stor indsats for at bringe biblioteket i stand igen i de følgende år, næppe kan have haft mulighed for at finde midler til finan-

¹⁵ Iflg. Ilsøe 1992, 75, er katalogen først trykt i 1687.

¹⁶ Hofman 1777, 1, 145.

¹⁷ Jfr. Alenius 1983, 18.

sieringen af en udgivelse denne gang.¹⁸ Heller ikke for den nærmeste familie gik det godt økonomisk. Birgitte havde kun to søskende, Anne, som man ikke ved meget om, og Henrik, hvis børn Birgitte tog til sig, og om hvem *Danmarks Adels Aarbog* meddeler, at han levede i stor gæld endnu i 1674.

b. Originalens datering

Anne Riising giver som den første, men uden begrundelse et forslag til datering af begge håndskrifter til “c. 1650”. Mens A VI 20, kvarthåndskriftet, bærer en explicit omtale af en anden nedskriver end forfatteren, som vi skal vende tilbage til, og altså dermed på forhånd må betragtes som *en kopi*, kan foliohåndskriftets status af kopi udledes allerede af den omstændighed, at det er skrevet af tre forskellige hænder.

Håndskrifternes tidligste proveniens kendes ikke, og manuskripterne er ikke daterede. Det fremgår ikke, om Anne Riising med dateringen til ca. 1650 refererer til de fysisk overleverede håndskrifter eller til værket selv. Normalt daterer hun dog de fysiske enheder i biblioteket og ikke eventuelle tidligere originaler. Skulle man forsøge sig med en begrundet datering af selve værket, må det i første omgang være på tekstinterne kriterier. Birgitte Thott giver i sin “Fortale til Læseren” et vink til hjælp hermed,¹⁹ idet hun i sit pompøse forord, som her samtidig må tjene som smagsprøve på hendes sprog og stil, fortæller følgende:

De Fangne och aff Nebucadnežar, i Elendighed bort førde Jsraeliters Hiertelaug, offr deris fengsell och dend forsmedelse de Maatte Lide och udstaa, giffuis Ved et Vemodigt Klagemaall till Kiende: udj *psalmen* som saa Taller; Ved *Babylons* flode, Sade vj och græde, Naar vi tenckte paa *Zion*, der bade de oß, Som holte oß fangne, och vare glade i Vor Hyllen, Kiere Siunger oß en Sang om *Zion*: Huorledis Skulle Vj Siunge Herrens Sang i fremmede Lande. Forstaa Huorlediß skulle Vj Kunde Vere glade i Vor bedrøffuelse[?] Vj Haffue Vell Aarsag, at giöre och sige Som de, i disse sidste Dage i forledne Aar, da vj af vore fiender trengdis paa alle sider, och inden Vore Egne Landemerche, iche Vare mindre fangne; end om Vj inden faste Mure Haffde været beuaagede, Vi Vare bedrøffuede. Voris gods och Formue, trued och undsagt, plagede med bekömring offuer det Nerverende och aff Frycht for det till Kommende. Vj Haffde Vell Noch at græde offuer; Naar Vj betenchte Voris *Zion*, Voris Fædernelands, forige Velstand, och Nær-

¹⁸ Om hofmestrenes egne bidrag til Akademiets bibliotek, se Norvin 1924-1931, 1, 431-435. Om Jørgen Rosenkrantz: [han] “veg ikke tilbage for at ofre, hvad han ejede for at holde det synkende Skib oven Vande” (435).

¹⁹ Se også herom Alenius 2007, 90-91, og Alenius 1992, 153-155. Argumentet underbygges dog yderligere her ved henvisningen til nedenstående Vives-oversættelse fra 1658.

verende Forderffuelße. Ja en Huer haffde Noch at græde for, i sin Egen Ulyche, och ald Lychsallighed Syntis for oß, at Vere Vit borte.

I denne indledende passage til værket sammenlignes de fordrevne jøder under Nebukanezer med sjællænderne på Birgitte Thotts egn ved Thurebygaard under svenskernes hærgen af Sydsjælland i vinteren 1658-1659. Krigssituationen skildres, som den psykisk oplevedes af de civile danskere og blandt dem Birgitte Thott selv. Trængt fra alle sider af fjenderne sad borgerne som fanger på deres egne gårde i angst og sorg og med risiko for at miste formue og gods. “Ja en Huer haffde Noch at græde offuer”. Dateringen af begivenhederne ligger i passagen: “i disse sidste Dage i forledne Aar”. Det “forledne” år, dvs. det forgangne år, kan kun være 1658, og værket selv må altså være afsluttet i 1659.

c. Birgitte Thotts egen hånd bevidner ulykken

At Birgitte Thott var blandt de ramte af ulykkerne i 1658 er bekræftet ad flere veje. Et sikkert vidnesbyrd herom ved hendes egen hånd findes i en håndskreven, upubliceret oversættelse, som hun meddeler at have udarbejdet fra et latinsk værk af den spanske renaissancehumanist, Juan Luis Vives, som hun giver titlen: *En herlig, oc Aanderig forklaring ofver Herrens bøn Fader Vor etc.* Birgitte Thotts valg af tekst kan ses som et ønske om, at der skulle være en dansk pendant til Thomas More's ældste datter, Margaret Roper's oversættelse fra 1524, *A devout Treatise upon the Pater Noster*, af Erasmus af Rotterdams betragtninger over *Fader Vor* i hans *Precatio Dominicana* fra 1523. Birgitte Thott har dediceret sit skrift til adelsdamen Christence Juel. Hun undertegner og daterer sin tre sider lange fortale med et “Skrefvit til Soer [= Sorø] udi Voris hiemsögelsis Aar 1658”. Mens man i *Om et lykosaligt liv* altså må udlede dateringen af indirekte udsagn, får vi i Vives-oversættelsen en eksakt datering af “Voris hiemsögelsis Aar” til 1658. Uden at være dokumenteret ved en kendt signatur er oversættelsen tydeligvis i Birgitte Thotts egen hånd, som den kendes fra egenhændige manuskripter i Det Kongelige Bibliotek og Karen Brahes Bibliotek.²⁰

²⁰ På Det Kongelige Bibliotek findes et manuskript af Thott: oversættelsen fra tysk af Holger Rosenkrantz den lærdes Fyrstespejl, *Försters spegell*, som både er signeret, dateret og har stedsangivelse: “Turebyg. den 24 december 1636, Birgitte Tott, Egen Handt”. Selvom dette værk er skrevet i Thotts ungdom har skriften stort set ikke ændret sig over de forløbne år, når vi møder den i slutningen af 1650'erne. På Det Kongelige Bibliotek findes desuden et andet egenhændigt manuskript med udvalgte kapitler af hendes oversættelse af Senecas trøsteskrifter hhv. *Til Polybius*, kapitlerne 20-27, *Til Marcia*, kapitlerne 1-7, og *Til moderen Helvia*, kapitlerne 1-10, samt et af hans breve. Det drejer sig muligvis om trykmanuskriptet og er i givet fald alt, hvad der er tilbage af det håndskrevne forlæg til Seneca-oversættelsen På Karen Brahes Bibliotek synes også en del af manuskriptet A VI 22 “Den

Christence Juel, som værket er dediceret til, var i øvrigt gift med den omtalte hofmester på Sorø, Jørgen Rosenkrantz, og det kan tænkes, at selve dedikationseksemplaret er gået til grunde med de øvrige materialer i Sorøs Bibliotek i 1813.

Når det her overhovedet problematiseres, om det bevarede manuskript til Vives-oversættelsen, som i dag ligger i Karen Brahes Bibliotek som nr. A VI 21, og af Anne Riising beskrives som egenhændigt ved Birgitte Thott, faktisk *er* originalmanuskriptet, skyldes det dels, at det ikke er signeret, dels at det ikke virker som den endelige version af teksten, idet der er temmelig mange rettelser og overstregninger, der ikke i stil svarer til det højtidelige emne og den alvorlige stemning i den citerede bemærkning under fortalen. Manuskriptet kunne derfor nok være egenhændigt, men mindre sandsynligt være den endelige original. Det lille manuskript på 32 blade er ifølge en påskrift ved Anne Giøe desuden foræret til hende personligt af Birgitte Thott. Anne Giøe, som selv var bog- og manuskriptsamler, og hvis bibliotek kom til at udgøre den første grundstamme i Karen Brahes Bibliotek, var søster til Birgittes afdøde mand, Otte Giøe, og selv kendt som en lærd kvinde. Birgitte Thott har sandsynligvis allerede mødt hende i sin ungdom, da hun besøgte Holger Rosenkrantz på Rosenholm, hvor den store forældreløse søskendeflok på ti børn fra Giøe-slægten, heriblandt Anne Giøe, boede i en årrække. Alle Birgitte Thotts trykte værker er at finde i Karen Brahes Bibliotek og har sandsynligvis været en del af den oprindelige samling fra Anne Giøe, og hovedparten af de bevarede upublicerede tekster af Birgitte Thott er udelukkende kendt fra dette bibliotek. Manuskriptet til Birgitte Thotts oversættelse af Vives' fortolkning af *Fader Vor*, som Birgitte Thott forærede Anne Giøe, kan altså tænkes at være den sidste kladde, et nyttigt brugseksempel til hendes bibliotek, mens den endeligt renskrevne version må være givet til Christence Juel, som værket var dediceret til. Christence Juels og Jørgen Rosenkrantzs biblioteks skæbne kendes ikke, men der var allerede siden den første hofmester på Sorø, Just Høeg, som tiltrådte i 1623, skabt en tradition for rige boggaver til Akademiet fra hofmestrene. Således var også Falck Giøe, der tiltrådte som den tredje hofmester i 1649, bogdonator. Også han var en af de ti 'Giøe-unger', der voksede op hos Holger Rosenkrantz og hustruen Sophie Brahe. Som søsteren, Anne, var han meget interesseret i biblioteker og forærede adskillige bøger til Akademiet.²¹ Som den fjerde sad så Jørgen Rosenkrantz på hofmesterposten. Sorø Akademis Bibliotek, som han under vanskelige vilkår kæmpede for at genoprette efter krigen, har som nævnt næppe været svigtet af

Christnes Strid ..." at være ved Birgitte Thotts hånd (se videre ndf). Anne Riising har ikke bemærket dette.

²¹ Om de første hofmestre på Sorø, se Norvin 1924-1931, 1, 431-435.

ham – og Christence. Originalen til Vives-oversættelsen ville være en oplagt gave til det bibliotek, der i forvejen havde arvet Birgitte Thotts upublicerede skrifter, og den er i så fald sikkert gået til grunde i Sorø Biblioteks brand som en del af hofmesteren Jørgen Rosenkrantz og hans første hustru, Christence Juels bibliotek.

Birgitte Thotts filosofiske og intellektuelle aktivitet under sorg og sygdom

Fortalen til Birgitte Thotts *Om et lykosaligt liv*, som sikkert er blevet skrevet som det allersidste, kan altså i hht. tekstinterne argumenter konstateres afsluttet inden for 1659, året der fulgte efter ødelæggelsesåret 1658. Dette falder godt i tråd med, at Birgitte Thott kan have skrevet på sit eget værk parallelt med sit arbejde med Seneca-oversættelsen, som udkom i 1658. Der er adskillige henvisninger til Seneca og også citater i dansk oversættelse fra hans værker, f.eks. fra trøsteskrifterne, i *Om et lykosaligt liv*. Død og trøst i filosofi var vigtige emner både hos Seneca og hos Birgitte Thott. Birgitte Thott var syg i sine sidste år, men blev ved med at kæmpe for at få mening i tilværelsen og holde modet oppe, både hos sig selv og hos andre. Allerede i forbindelse med sin mands død i 1642 blev hun rosende omtalt af Johannes Svaning for denne evne.²² I 1657 beder lægen Thomas Bartholin hende om hjælp: “Du, ædleste frue, må skaffe mig lindring i min sorg fra din Seneca”.²³ I det ovenfor citerede anonyme håndskrift i Karen Brahes Bibliotek (A VI 54), dateret til ca. 1700 af Anne Riising, har jeg fundet følgende korte bemærkning i en delvist beskadiget tekst om Birgitte Thotts sidste tid: “Den berømmelige Frue Birgitta Tott haffuer och udi sin langvarige suaghed hafft sin Henfluct till Studeringerne, som och udi hendes sidste Svanesang”. I denne forbindelse henvises også til “hendes kostelige *Ethica*”, som altså, som vi har set, var identisk med *Om et lykosaligt liv*. Heri finder man da også mange steder nytteværdien af intellektuelle studier fremhævet, allertydeligst i kapitlerne 45 og 46.

Birgitte Thotts produktivitet var på sit højeste i disse hendes sidste år. I sit dødsår, 1662, udsendte hun yderligere et lille stoisk moralfilosofisk værk, en dansk oversættelse fra græsk af Epictets *Liden Haandbog*, eller *Encheiridion*, efterfulgt af værket *Cebetis den Thebaners Taffle*, som også var et moralfilosofisk værk om, som der står i undertitlen, “huorledis Meniskerne af Lasterne forraades, och styrtes udi Forderfvelse. Oc Tuert imod Huorledis mand aff Dyderne, føres till en lykosalig Stand, oc frigiøris fra alt Ont”. Thebaneren Cebes gik for at være ven af Socrates og mentes at være

²² Se Alenius 1991, 145.

²³ Ibid.

ophavsmand til dette værk, som dog også tilskrives en senere stoiker Cebes. Hvem forfatteren end var, blev det i renæssancen ofte udgivet sammen med Epictet, ligesom det gøres her hos Birgitte Thott.

Anne Giøes samling og katalogerne til den

Datering og proveniens af manuskripterne til *Om et lykosaligt liv* belyses af de bevarede kataloger til Karen Brahes Bibliotek. Dette bibliotek bygger på en samling af over 1000 trykte bøger og knap 80 manuskripter, som Karen Brahe ved testamente arvede fra sin moder Susanne Giøes faster, Anne Giøe (1609-1681). Sidstnævnte var født på Thurebygaard, som Birgitte Thott flyttede ind på, da hun blev gift med Otte Giøe, Anne Giøes broder. Anne var desuden søster til Karen Brahes bedstefader, Falck Giøe, der bl.a. var hofmester på Sorø før Jørgen Rosenkrantz. De tre slægter Thott, Giøe og Rosenkrantz var i flere generationer sammenvævede ikke alene gennem giftermål, men i høj grad også ved kulturelle og sociale samarbejder.

Anne Giøe fik kort før sin død iværksat udarbejdelsen af en katalog over sin samling. Det skulle egentlig have været professor i Odense, Jacob Bircherod, som skulle udarbejde katalogen. Anne Giøe havde skrevet en art afskedsbrev til ham,²⁴ da hun vidste, at hun nærmede sig døden. Hun takkede ham dér for den interesse, han havde udvist for at udarbejde en katalog, og forklarede, hvor han kunne få fat i materialerne i tilfælde af hendes død. Hun pegede også på, at samlingen i sin helhed skulle gå til Karen Brahe, og at den ikke måtte opdeles og spredes, dvs. sælges eller foræres væk, men skulle holdes samlet. Jakob Bircherod fik ikke udarbejdet katalogen, men det gjorde hans søn, teologen og den senere biskop i Ålborg, Jens Bircherod. Hans katalog, der bærer præg af at være en kladde, har bibliotekssignaturen F 1 i Karen Brahes Bibliotek. Den er efter alt at dømme udarbejdet af Jens Bircherod i 1681. Enkelte værker er indført af Karen Brahe som tilføjelser efter Anne Giøes død. I 1686 afsluttes katalogen endeligt, og Karen Brahe påfører den titlen *Fortegnelse paa én andeel Danske Bøger ...* og daterer den med egen hånd "Anno 1686". En egentlig renskrift af den Bircherod'ske kladde kendes ikke og må vel anses for tabt, men katalogen F 1 og dens indhold har været kendt i danske lærde kredse allerede fra 1681, hvor Jens Bircherod i sin dagbog d. 4. august noterer, at konrektor i Ribe, Peder Terpager, har vist kendskab til, at Bircherod havde udarbejdet den. En noget senere kopi, der går tilbage til F 1, men som er uden titel og

²⁴ Gengivet hos Madsen 1919, 175. Se også Alenius 2004, 59f. Heri også note 16 om et upubliceret, utilgængeligt og vist nok uafsluttet manuskript ved Susanne Lykke Nielsen (1955) om Anne Giøes bogsamling og Karen Brahes Biblioteks historie. Der henvises nedenfor til værket, som jeg har haft adgang til, selvom det ikke findes i nogen offentlige biblioteker. Der citeres ikke, idet jeg ikke har tilladelse hertil.

proveniens, og hvori F 1's meget lange afsnit med ligprædikener er udeladt, findes som nr. 88 fol. i den samling i Det Kongelige Bibliotek, som stammer fra bogsamleren Frederik Rostgaard (1671-1745). Der kan meget vel have eksisteret og cirkuleret flere kopier af den bevarede F 1 kladde. I afsnittet om håndskrevne bøger er fol. 30 halvt overrevet med tab af nogle få titler.

I Karen Brahes tid blev på grundlag af F1 udarbejdet en smuk omskrivning af katalogen i to bind i folioformat, den ene opstillet efter emner og herunder efter formater og titler, den anden ordnet efter forfattere. De to bind svarer godt til to overleverede kataloger F 2 og F 3 i folio. En påskrift på F 1 omtaler netop to sådanne registre og daterer dem til hhv. 1687 og 1712.²⁵

I katalogen F 1 er der på s. 27 et separat afsnit med "Haandskreffne Bøger". Heri står Birgitte Thotts værk allerede som nr. to på listen: "*En Tractat om Wejjen til et Lycksaligt Liff* befattet af Fr. Birte Tot Otto Giöes in folio". I Rostgaard 88 fol. omtales s. 56 samme værk, også i folio, under næsten identisk titel.²⁶ Der er ikke andre manuskripter med denne titel, hverken i F 1 eller i Rostgaard 88 fol. Det registrerede manuskript må altså med rimelighed kunne anses for at være det samme som det nuværende foliomanuskrift A VI 19 i Karen Brahes Bibliotek, som dermed er kendt fra Anne Giöes samling og må have været i hendes bibliotek før hendes død i 1681. Hvornår Anne Giöe har erhvervet dette foliohåndskrift vides ikke. Kvart-håndskriftet A VI 20 er derimod ikke nævnt i de to bevarede kataloger (Jens Bircherods og Rostgaards partielle kopi deraf).²⁷

Den Giöe-Brahe'ske manuskriptsamling var kendt i offentligheden, og nu ved katalogens tilblivelse kunne man relativt let studere listen over inventaret. Historikeren og juristen, professor Peder Hansen Resen (1625-1688),

²⁵ Beskrivelsen og dateringen af katalogerne til Karen Brahes Bibliotek er baseret på en overbevisende gennemgang og på flere punkter præciserende fremlæggelse ved Susanne Lykke Nielsen 1995, 2. del kap. 1, jfr. note 24. Fremstillingen afviger fra Riising 1956, 170. Dateringerne skyldes en tolkning af de nævnte årstal, 1687 og 1712, i Karen Brahes notat på F 1, hvori hun omtaler to registre, der burde forefindes i F 1, men som dels ikke er der, dels kunne være identiske med de to overleverede kataloger F 2 og F 3 (Riising betegnelser). Der er hverken nogen påskrift eller datering på de to bevarede manuskripter, F 2 og F 3. Susanne Lykke Nielsen slutter altså, at de er identiske med de to af Karen Brahe omtalte registre. Riising nævner ikke, at registrene savnes i F 1 og daterer F 2 og F 3 uafhængigt af registrene til "c. 1700". Susanne Lykke Nielsen påviser ligeledes, at F 1 ikke kan være det eksemplar, som Karen Brahe skulle have modtaget fra den yngre Jacob Birkerod (se Riising's anmærkning til F 1, *ibid.*). Henvisningen ovf. til omtalen af Peder Terpager i Jens Bircherods dagbog skyldes også Susanne Lykke Nielsen.

²⁶ Den eneste forskel i posten er, at ordet "befattet" i F 1 ved en skrivefejl(?) står i Rostgaards ms som "befaldet".

²⁷ Fol. 30 i Bircherods F 1 er revet midt over, så der mangler et halvt blad netop i afsnittet om moralfilosofi. Det kan ikke udelukkes, at kvarthåndskriftet kan have været omtalt netop dér.

var blandt dem, der hurtigt fik skaffet sig viden om samlingens indhold. Han havde fået en kopi af katalogen fra højesteretsassessor Marcus Giøe, der var søn af Falck Giøe, Annes broder. Resen havde igennem sit liv selv samlet en meget stor mængde bøger og manuskripter, som han planlagde at forære til Københavns Universitetsbibliotek i 1685, og lod i den forbindelse udarbejde en trykt katalog over sit eget biblioteks indhold.²⁸ I et brev af 3. maj 1686 til Jacob Bircherod bad Resen denne om at “ubesværet besøge” Anne Giøe, fra hvem han håbede at kunne få eller købe et større antal håndskrifter og trykte bøger, i alt 95 værker.

Han slap dog dårligt fra sit forehavende. Han havde ikke opdaget, at Anne Giøe havde været død i 5 år! Brevet kom til bibliotekets nye ejer, som var alt andet end smigret over tilbudet. Karen Brahe havde ingen planer om at skille sig af med denne skat, der udgjorde hovedparten af hendes nystartede bogsamling. Den 8. juni samme år svarede hun slet og ret nej. Dog tilbød hun, at han kunne få kopier, hvis han sendte hende en liste over hvad han var ude efter.²⁹

Af katalogens godt 1100 numre var der 76 manuskripter. Resen havde udvalgt samtlige plus yderligere trykte bøger op til 95 titler i alt. Om han udbad sig kopier, er tvivlsomt, men ønskelisten blev trykt med i hans egen bibliotekskatalog, selvom han ikke fik lov at købe bøgerne.

På Resens ønskeliste står Birgitte Thotts værk “*En Tractat om Veyen til et Lyksaligt Liff*, befattet aff Fr. Birte Tot Otto Giøes, in Fol.” som nr. fire på ønskelisten, der begynder på s. 350. I Rostgaard 88 fol. er det også nr. fire på listen over “Haandskrevne Bøger” (manuskripter), og rækkefølgen af de tre forudgående værktitler er den samme. At det er nr. to på listen i F 1, er ét blandt flere eksempler på, at der må have cirkuleret flere versioner af de tidlige lister (eller kataloger).

Resens katalog er trykt med årstallet 1685, men blev reelt først færdig i 1687,³⁰ hvor hele biblioteket overgik til Københavns Universitet. Med ro i sjælen over at have bragt sin bogsamling i sikker havn kunne Resen dø i 1688. Hvad Karen Brahe tænkte i 1728, da hele Resens samling brændte ned, vides ikke. Alt var væk, undtagen katalogen med ønskelisten fra Karen Brahes Biblioteks gemmer, som han heldigvis ikke havde fået del i.³¹ Selv

²⁸ Resen 1685. Se også note 29.

²⁹ Begge brevene er gengivet af Madsen 1919, 178-179.

³⁰ Jfr. Ilsøe 1992, 75

³¹ Fejlagtigt omtaler Schönau 1753, 1392, et manuskript “in Folio, som findes i MSt. i Resenii Bibliotek” med titlen “En Tractat om Veyen til et lyksaligt Liff, befattet aff Fr. Birte Tot O[tt]o G[iø]es”, idet han henviser til Bibliotheca Resenii p. 350 note 4 og bringer følgende kommentar: “dette Manuscript findes ikke i Karen Brahes Bibliotek”.

døde Karen Brahe i 1736 og efterlod sig et bibliotek, som står intakt bag lås og slå den dag i dag.

Foliohåndskriftet, Karen Brahes Bibliotek, A VI 19

Foliohåndskriftet A VI 19 er på ialt 203 blade.³² Det er skrevet af tre endnu uidentificerede hænder, på tre forskellige typer papir. Et indklæbet blad (fol. 194) rummer en oprindeligt sammenfoldet indholdsfortegnelse ved en fjerde hånd.³³ Den første papirtype (49 blade) består af genbrugte læg fra et arbejdshefte med filosofiske noter i alfabetisk orden.³⁴ På et pompøst opsat titelblad står to gange en signatur: “80” og “Nr. 80” ledsaget af et stempel fra Karen Brahes Bibliotek. Fra katalogerne (F 2 og F 3) over Anne Giøes bibliotek ved vi, at dette håndskrift i slutningen af 1600-tallet var registreret som nr. 2.

Hånd 1 skriver såvel på papir af type 1 som på papir af type 2 og slutter midt på en side efter at have skrevet i alt 81 blade. Hånd 2 fortsætter på papir af type 2, men kasserer de sidste fire blade skrevet af hånd 1, således at denne afskrift begynder på et nyt læg.³⁵ Hånd 2 skriver 57½ blad, sluttende pænt nederst på en recto side, således at hånd 3, der skriver de sidste 65½ blade og markerer afslutningen med et “Amen”, kan begynde med et opslag med samme skrift på venstre- og højresiden. Før det sidste blad i hånd 3's del, der er blankt og delvis afskåret, er indføjjet – ved en fjerde, uidentificeret hånd – den ovenfor omtalte indholdsfortegnelse (“Etica ...”).

Håndskriftet er i nyere tid folieret 1-198.³⁶ Ved den meget tarvelige, moderne indbinding er rækkefølgen af de to første læg skrevet på papir af type 2 blevet ombyttet.

De to første hænder afslutter hver side med en skrivervignet i form af et skrånstillet skraveret midterbånd omgivet af buede eller kantede parallelbånd nederst i højre hjørne (og indleder nu og da også i øverste venstre hjørne). De buede bånd optræder fra blad 1v til 73r, hvor første hånd slutter.

³² Riising nævner 200. Fem blade er udskåret uden teksttab af de identificerbare 27 læg på mellem 4 og 12 blade. De tre første blade af håndskriftet (fol. 1-3) indgår ikke i lægstrukturen men er sammenklæbet med det første læg.

³³ Indholdsfortegnelsen er gengivet i sin helhed og værkets struktur i hovedtræk ridset op i Alenius 1991, 146-149.

³⁴ Overskrifterne L, M, N, O, P er bevaret. De indleder hver sit ark. Under M på fol. 33v står overskriften: “M”; overstreget: “Menneske: menenskelig [sic] svagthed”. De øvrige bogstaver har ingen ledsagende tekst. Alle genbrugsarkene er lagt på hovedet i A VI 19, således at de store bogstaver forstyrrer mindst muligt i den nye kontekst.

³⁵ Hånd 1's kasserede læg er medindbundet i slutningen af håndskriftet.

³⁶ Det indsatte selvstændige blad hvorpå indholdsfortegnelsen er skrevet, mellem fol. 193 og fol. 195, er ikke folieret, men inkluderet i tællingen, og omtales her som fol. 194. Oversprunget ved folieringen er de 5 blade der følger efter hhv. fol. 17, 21, 152, 183 og 194 (blankt).

Herefter, fra blad 73v til 131r, hvor anden hånd slutter, får båndet en anden karakter med enklere og tydeligere og altid kantede yderbånd. Efter blad 131r, hvor 3. hånd sætter ind, slutter disse vignetter. Fra blad 159r til 193r erstattes de af normale kustoder, der angiver de første ord på følgende side. Ulæste ord og læsefejl viser markante forskelle i de tre skrivers professionisme og almene viden.

Trods sit fornemme format, store skrift og brede margin (særlig i begyndelsen af værket, hånd 1 og 2) og trods sit fyldige og kalligraferede titelblad er foliohåndskriftet alt i alt snarere at betragte som en 'intern' brugskopi end som et 'officielt' eksemplar af Birgitte Thotts hovedværk. Det er velbevaret ved at være helt, men er dog meget slidt af brug. Skriversne har flere steder opgivet at læse et ord og har stavefejl, som næppe kommer fra originalen, f.eks. fejl i antikke navne eller latinske endelser. Næsten alle bladene har fået senere forstærkninger i en bred stribe i kanten, i hjørnerne eller på midten, som behovet har været skønnet under en hårdhændet, men dog bevarende restaurering. På adskillige steder er teksten helt ulæselig i bladkanten. Blækket er udvisket eller forsvundet. Håndskriftet kan have foreligget og have været benyttet i uindbunden form i Anne Giøes og Karen Brahes biblioteker, indtil det er blevet folieret og nødtørftigt og forhastet indbundet i det 20. årh.

Som nævnt er foliohåndskriftet omtalt i samtlige håndskrevne kataloger, der omfatter Anne Giøes samling. Datoen for dets tilblivelse må således ligge mellem originalens tilblivelse i 1659 og Anne Giøes død i begyndelsen af 1681, subsidiært 1686, årstallet for Karen Brahes påtegning på katalogen F 1.

Kvarthåndskriftet, Karen Brahes Bibliotek, A VI 20

Kvarthåndskriftet A VI 20 er i modsætning til foliohåndskriftet simpelt i sin opbygning. Det er skrevet på én og samme type papir og af en enkelt hånd, meget regelmæssigt og rutineret. Men det er temmelig medtaget. Dels er papiret flere steder blevet lappet, allerede inden afskriften blev foretaget, og flere af lapperne er med årene faldet af med teksttab til følge, dels har fugt og slid jævnlige påført enkeltblade skader. Værst er det mod slutningen, hvor de sidste syv blade alle er kraftigt beskadiget, og hele papirstykker er knækket eller afrevet ved brug. Endelig er selve titelbladet sammen med et andet indledende blad blevet slidt 'fri' af sit læg og forsvundet med den følge, at de sidste to blade af første læg i dag ligger løst i det første kapitel.

Manuskriptet er indbundet i et kraftigt papbind med marmorerede påklæbet overtræk. Bindet er forstærket med læder i ryggen og hjørnerne. Det synes at være det originale bind fra årtierne omkring århundredskiftet 1600/1700.

Mellem bindet og det første læg af håndskriftet findes to foldede medindbundne forpermlade, lagt ind i hinanden. Af disse fire blade har det første, som kun er i halv bredde, og det andet været klæbet til bindet, men limen har løsnet sig med årene. På bagsiden af sidstnævnte er der med moderne blyant skrevet: A VI 20. Nedenunder er der med Karen Brahes hånd i kraftig brunt blæk skrevet: Karen Brahe, samt "N. 48" og et overstreget "N 19". Nr. 48 genfindes i de ovenfor omtalte folioregistranter til det tidlige Karen Brahes Bibliotek, katalogerne F 2 fra (1687) og F 3 (1712), hvori kvarthåndskriftet står opført som nr. 48. Ligeledes i Karen Brahes hånd står tilføjet i tyndt blæk: "den samme findis N 2 in Folio", en reference til foliohåndskriftet, som netop er nummer to i afsnittet om håndskrevne bøger i F1, og som der i F2 og F3 refereres til som "No. 2". Det næste blad, oprindeligt det første frie forsatsblad, er blankt på begge sider. Det andet frie forsatsblad er på rectosiden påstemplet "Karen Brahes Bibliothek", mens versosiden rummer en oplysende påtegning i Karen Brahes hånd (antagelig som erstatning for et bortkommet titelblad): "*Om Et Löck Sallig lief*". Nedenunder er yderligere givet følgende oplysninger af Karen Brahe: "Denne bog er sammen skrefven og Digteret af Fru Biergite Tott Otte Giöess til Turiby Hollem,³⁷ mens skrefven Af Hiendis Broder Dotter Jomfru Sophia Tott. Hendricks dotter".

Håndskriftet er fra og med det, der oprindeligt var sjette blad, men som i dag på grund af de to tabte er det fjerde, folieret i øverste højre hjørne fra 1 til 287. "Fortale til læseren", der fylder de tre første bevarede blade, er ikke folieret.³⁸ Der er ikke ruttet med pladsen. Værket præsenterer sig som et arbejdsseksemplar uden meget plads afsat til kapitelskift, og kun med få linjebud. I ydermarginen ses jævnligt referencer til citerede værker o.l. I nogle kapitler er der understregninger med blæk med brug af en ujævn lineal. Disse har samme farve som brødteksten, men er lidt tyndere og stammer muligvis fra en senere læser.

Ligesom for foliohåndskriftet er proveniensen for kvarthåndskriftet uklar. Men skønt det i modsætning til foliohåndskriftet ikke er nævnt i F 1 og i den første trykte katalog, Laurids Linds fra 1725, viser omtalerne af det i katalogerne F 2 og F 3, at det kan have været en del af Anne Giøes samling (indlemmet før 1681), subsidiært indlemmet i Karen Brahes tid (senest 1687). Argumenter for, at det allerede fandtes i Anne Giøes samling, kunne være

³⁷ Turi by Hollem (Thurebyhom) er et senere navn for gården end det Birgitte Thott selv og hendes samtidige bruger: "T(h)urbygaard". Jfr. Birgitte Thotts påtegning på oversættelsen af *Försters Spegell*: "Turebyg. den 24 december 1636, Birgitte Tott, Egen Handt".

³⁸ Det samlede antal bevarede blade (eksklusiv forperm) er således 290 (Således også Riising).

en skødesløs registrering af 'dubletter' og værker uden titelblad i de ældste kataloger, eller den omstændighed, at halvdelen af fol. 30 i F 1 i afsnittet med håndskrifter som nævnt er revet ud.

Mens det altså er usikkert, nøjagtig hvorfor og hvornår kvarthåndskriftet er kommet ind i Karen Brahes Bibliotek, og om det allerede var i Anne Giøes samling ved hendes død, har vi til gengæld en meddelelse fra ingen anden end Karen Brahe selv om, hvem der har "skrefven" manuskriptet. I det følgende skal der ses nærmere på denne person, Sophie Thott, og hendes relation til Birgitte Thotts miljø. Samtidig ses der på, hvad Karen Brahe kan have ment med ordene "digteret" og "skrefven" i tilskriften i manuskriptet.

Sophie Thott

Ifølge Karen Brahes tilskrift forrest i manuskriptet er der tilsyneladende tale om en afskrift – eller, som vi skal se: nedskrift – ved en Sophie Thott, som skulle være Birgitte Thotts broders datter.³⁹ Der skal her ses nærmere på hendes og hendes halvsøster Elisabeth Thotts forbindelse til Birgitte Thott.

Birgittes storebroder, Henrik, var fire år ældre end hun selv. Han blev født i 1606 og vides at have levet endnu i 1674 i gæld. Med sin første kone, Lisbeth Huitfelt (1615-1638), fik han i 1636 Elisabeth Thott. Hendes mor døde to år efter, og da hendes fars anden kone døde i 1647, kom Elisabeth i pleje hos Birgitte Thott, hvor hun blev uddannet i bl.a. det sjældne sprog engelsk. Herfra oversatte hun under Birgittes vejledning et værk af Thomas Fuller til dansk: *Gode Tancker udi onde oc verre Tjder*. Elisabeth døde af kopper 20 år gammel, mens Birgitte Thott deltog i pasningen af hende og fordrev tiden med at læse kristen-etisk litteratur med hende. Iflg. en bevaret lignende tale over Elisabeth af 18. nov. 1656 ved præsten Hans Clausøn Rosing skulle Elisabeth have været opmuntret af dette, og Birgitte Thott fremhæves særligt som en person, hun ønskede at se på sit dødsleje. Efter Elisabeths død, sandsynligvis, færdiggjorde Birgitte Thott Fuller-oversættelsen til udgivelse og skrev en fire siders "Fortale til Læseren". To år efter Birgittes død, i 1664, udkom værket i trykt form, formidlet af Birgittes gode ven, lægen Thomas Bartholin.

³⁹ Da der er visse problemer ved denne kandidat til skriveren (se det flg.), skal det nævnes, at der var andre Sophie Thott'er, f.eks. Knud Thott til Knudstrup og Gavnø (født 1638) og Sophie Brahes (død 1671), datter Sophie Thott til Gavnø, der levede fra 1668 til 1728. Hun er søster til Anne Thott og Jytte Dorte Thott, fra hvilke der også foreligger manuskripter i Karen Brahes Bibliothek. I biblioteket ligger også et brudstykke af et brev til en Sophie Thott fra en ukendt afsender, dateret d. 28. december 1729 (D III,61). Her er der sandsynligvis tale om Sophie Thott til Gavnø. Formelt kunne hun godt have nedskrevet kvartmanuskriptet som 18-årig, i 1686, lige før vores første sikre kendskab til det i 1687 fra katalogen F 2 over Anne Giøes bogsamling.

Efter sin første hustrus død giftede Henrik sig i 1642 med en af Holger Rosenkrantz den lærde og Sophie Brahes døtre, Beate Rosenkrantz (1608-1647). Henrik har vel ligesom Birgitte som ung været gæst på Rosenholm og må have kendt sin nye kone længe, da de blev gift. Med Beate fik han to døtre ved navn Sophie. Den første blev født i 1643 og døde inden et år. Den anden må være den Sophie, som af Karen Brahe angives at have nedskrevet kvarthåndskriftet. Hun blev født i 1645, og derudover er der så godt som ingen oplysninger at finde om hende i de gængse opslagsværker. Hun omtales kort sidst i 1600-tallet blandt Danmarks lærde kvinder hos Otto Sperling d.y., der præsenterer hende som Elisabeths søster. Sperling meddeler, at hun var optaget af samme interesser som søsteren, hvilket adskillige oversættelser ved hendes hånd kunne bevidne, "iisdem cum sorore studiis fuit occupata, qua de re testari possunt translata quam plurima."⁴⁰ Albert Thura afskriver Sperlings udsagn i 1732.⁴¹ Og Frederik Chr. Schønau repeterer det på dansk i 1753, men tilføjer om oversættelsen: "men intet af det [er] mig bekendt, ikke heller haver jeg seet noget deraf, kand ikke heller vide, om noget endnu skulle være forhaanden af det, hun haver skrevet."⁴² Så vidt så godt. Op til 1753 er ingen skriftlige værker af Sophie Thott dokumenteret. Usikkerhed om hendes person bringes yderligere ind ad anden vej. Iflg. en bemærkning i *Danmarks Adels Aarbog* beskrives hun nemlig som "vanvittig, sad først i Citadellet [det senere "Kastellet" i København], blev 1685 sendt til Hammershus, levede 1693 hos Amtsskriveren dersteds".⁴³ I Tycho de Hofmans ikke altid lige pålidelige stamtavle over Thott-familien fra 1777⁴⁴ står hun derimod opført som død som spæd, muligvis fordi Hofman ikke har kunnet finde oplysninger om hende, eller fordi han ønsker at skjule, at hun var sindslidende? Da der ikke ses andre kandidater til en Sophie Thott, som samtidig er datter af en Henrik, end denne niece til Birgitte Thott, arbejdes der her videre ud fra en forestilling om, at denne Sophie Thott endnu ikke var alvorligt sindslidende på det tidspunkt, hvor nedskrivningen af kvarthåndskriftet fandt sted.

Det er lykkedes at finde et par spor, som kan belyse sagen. Først skal der refereres til nogle udsagn i den omtalte ligtale fra 1662 over Birgitte Thott

⁴⁰ Sperling biograferer Anne Thott (Birgittes søster), Elisabeth Thott og i én sætning Sophie Thott som hhv. nr. 313, 314, og 315, mens Birgitte Thott får en fyldig omtale tidligere i håndskriftet som nr. 24.

⁴¹ Thura 1732, 121 med henvisning til Sperling.

⁴² Schønau 1753, 1474-75. Schønau angiver desuden fejlagtigt Elisabeth Huitfeld, Henriks første kone, som Sophies moder.

⁴³ Jfr. *Danmarks Adels Aarbog* 17, 1900, 444. Da denne er en kommentar af en yderst sjældent karakter i dette meget kortfattede værk, har jeg ikke tvivlet om, at den må hvile på overbevisende dokumentation, som jeg dog ikke har set.

⁴⁴ Hofman 1776, 1, Tabula II.

selv. Talens forfatter, Jørgen Rosenkrantz, var broder til Henriks hustru Beate og altså onkel til den pågældende Sophie Thott. Jørgen Rosenkrantz omtaler Birgitte Thott med stor sympati i forbindelse med Sophie. Han nævner først en Elisabeth Thott, som må være den tidligere omtalte datter af Birgittes storebroder, og går derefter videre med en Sophie Thott, hvis tante, “*amita*”, meddeles at være Birgitte Thott. Han skriver:

Sophiam Tottiam, documentis salutaribus informavit, ad Literas & Lingvas addiscendas assvefecit, honestibus moribus imbuit, & simul ad omnem Pietatem ac Probitatem æmulandam non tam dictis qvam factis, nec tam præceptis, qvam exemplis præivit.

(Sophie Thott oplærte hun med god frelsende lære, øvede hende i at lære litteratur og sprog, opdrog hende til hæderværdig opførsel og gik samtidig i spidsen for hende, når det gjaldt om at tilegne sig enhver form for fromhed og retskaffenhed, ikke så meget i ord som i gerninger, og ikke så meget ved formaninger som ved sit eget eksempel)

Videre skriver Jørgen Rosenkrantz

Sophia, vero, Tottia, decus ac ornamentum Virginum singulare adhuc superat, atque utinam diutissime. Hæc Amitam suam amantissimam, optimeque de sese meritam, nunc desideratissimam exequiis prosequitur.

(Sophie Thott, en enestående værdighed og pryde blandt de unge frøkener, lever endnu, og gid hun må leve meget længe. Hun følger nu højtideligt med i ligtoget efter sin højtelskede tante, der så fremragende har gjort sig fortjent hertil og nu er så inderligt savnet.)

Man kan ikke læse ud af den citerede tekst, om denne Sophie Thott, som Birgitte Thott tog til sig som sit eget barn sammen med halvsøsteren Elisabeth Thott, kan have været sindslidende allerede dengang. Men det er klart, at hun kunne være Henriks datter, eftersom Birgitte i så fald ville være hendes tante (*amita*). Hvis man antager, at Jørgen Rosenkrantzs ord om Sophie Thott giver et nogenlunde troværdigt billede af, hvad hun havde lært hos sin tante, er det sandsynligt, at hun kan have været i en næsten normal tilstand, da Birgitte Thott døde, og måske først langt senere have udviklet en så alvorlig sindssygdom, at hun måtte være under opsyn.

Da det tilsyneladende først er i 1685, Sophie sendes til Hammershus, må man anse perioden fra 1659 til 1685 som den mest sandsynlige ramme om nedskrivningsprocessen for kvarthåndskriftet. I katalog F 2 fra 1687 er det, som vi har set, kendt og står registreret i Anne Giøes bogsamling. I Karen Brahes Bibliotek ligger et manuskript, A VI 22, som af Anne Riising defineres som egenhændigt ved Sophie Thott. Riising skriver heller ikke her, hvilken Sophie, der er tale om, men det er mit bud, at det er den samme

Sophie Thott, Henriks datter. Værket, *Sattans gloende piile udsluct, eller Fristelserne igiendrefne i trende Grader*, er nemlig en engelsk oversættelse af et værk af Joseph Hall, en af Birgitte Thotts foretrukne forfattere, og kunne meget vel have været et, som de var begyndt på sammen, eller et, som Sophie valgte at arbejde med i erindring om sin tante. Det er dateret 1667, fem år efter Birgittes død. En påskrift meddeler, at det er foræret af Sophie Thott i 1668 til en Sophie Rosenkrantz, til hvis identitet, der også synes at være et par kandidater, men som sandsynligt kunne være Jørgen Rosenkrantzs datter, som dør 1680, og som man må formode, at Sophie Thott har mødt mange gange i Sorø. Jørgen Rosenkrantz har dog også en søster af dette navn, som det måske kunne være.⁴⁵ Hendes dødsår er mig ikke bekendt.

Ser man på håndskriften i de to manuskripter, der er bundet sammen i A VI 22, er hånden i anden del, *Sattans gloende piile udsluct*, fol. 65-140, tydeligvis den samme som hånden i kvarthåndskriftet til *Om et lykosaligt liv*. Eftersom den første af de to, A VI 22 anden del, er signeret gennem "S" og "T" for Sophie Thott (se nedenfor), og af Anne Riising også defineret som egenhændigt, og den anden A VI 20 af Karen Brahe meddeles at være skrevet af Sophie Thott, må der være tale om samme person, netop Henrik Thotts datter, Sophie.

Sophie Thotts oversættelse *Sattans gloende piile udsluct*, udgør altså anden del af et samlingsbind i to dele. Ser man nu nærmere på første del, viser det sig at være en oversættelse fra fransk ved ingen anden end Birgitte Thott, nemlig af Pierre Moulins *Den Christnes Strid Eller Om det Kaars och den Gienvordighed som Gudss Børn vdi dette Liff Tilslais*. Yderligere er det klart, at der her er tale om et delvist egenhændigt manuskript af Birgitte Thott. Fol.1-45v ud af 64 blade er skrevet af Birgitte selv, hvilket ingen tilsyneladende tidligere har bemærket. Resten, fol. 46r-64, er skrevet af en anden hånd. Men hvilken? Uden tvivl Sophie Thotts!

Ser man nærmere på titelbladet til samlingsbindet, vil man bemærke, at der foran Birgitte Thotts navn står "S. F.", hvilket må skulle udlægges som "Salig Frue", dvs. "afdøde fru". Titelbladet er ikke skrevet i Birgitte Thotts hånd, men må være udformet af Sophie Thott, der har lagt et læg ind foran teksten, hvorpå hun opbygger et fint posthumt titelblad for sin tantes manuskript. Ved sin egen tekst, derimod, sætter hun et titelblad med en beskeden, indbygget signatur. Sophie Thotts navn er nemlig ikke skrevet ud ved anden del, men er indlagt i titelbladets tekst i tidens stil, hvilket Anne Riising har gjort opmærksom på, ved den krypterede oversættersignatur:

⁴⁵ En tredje Sophie Rosenkrantz, gift med Anders Bille og datter af Jakob Rosenkrantz til Arreskov og Pernille Gyldenstjerne skulle iflg. *Danmarks Adels Aarbog*, 27, 1910, være død i 1667.

“Fordansket af den som haabis at ofvervinde alle fristelser ved den Saliggørende Troe [nemlig Sophie Thott]”, svarende til Birgitte Thotts kendte signatur “den som Beder Trolig” eller “Bed oc Troe”.

De to manuskripter indbindes sammen og præsenteres som en smuk gave fra den ene unge Sophie til den anden. En personlig gave af to egenhændige manuskripter og et beskedent mindesmærke med en værdig respekt for Sophies tante, som de begge kendte: den lærde enkefru Thott, som indleder bindet med sit ikke afsluttede egenhændige manuskript, færdigrenskrevet af niecen. Med dette værk, efterfulgt af Sophies egenhændige tekst, dateret til 1667 og foræret væk i 1668, må det betragtes som sikkert, at det er Henriks datter Sophie Thott, som har skrevet ikke alene A VI 22 men også kvarthåndskriftet A VI 20. Det viser, at Sophie Thott var aktiv og arbejdede intellektuelt endnu i dette år. Herefter taber vi indtil videre sporet af hendes liv i Sorø, men der er endnu mulighed for at finde flere dokumenter i Karen Brahes Bibliotek, som hun kan have været involveret i. På et tidspunkt synes hun dog at være gledet helt væk fra familiefællesskabet pga. sin udviklede sindssyge. Datoen for hendes død er ukendt.

Er manuskriptet afskrevet eller nedskrevet ved diktat?

Ser man nu igen på Karen Brahes bemærkning på kvarthåndskriftet til *Om et lykosaligt liv*: “Denne Bog er sammenskrefven og Digteret af Fru Biergite Tott Otte Gøess til Thureby Hollem, menss skrefven af Hindiss Broder Dotter Jomfru Sophia Tott Hendricks Dotter”, er det klart, at ordet “skrefven” skal læses i betydningen “nedskrevet”, men om værket er afskrevet eller nedskrevet ved diktat, kan ikke afgøres alene af det. Hvad ligger der i ordene “sammenskrefven” og “digteret”? Karen Brahe staver, som det falder hende ind, så “digteret” kan lige så godt skulle læses som dikteret. “Sammenskrefven” må være et udtryk for: forfattet og kompileret, hvilket udmærket dækker det Birgitte Thott har gjort. Hvad angår “digtere” er der ingen forekomster af ordet i gængse ordbøger over periodens sprog. “Digte” i betydningen forfatte eller affatte findes. “Dictere” forekommer ikke hos Otto Kalkar, *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)*, men i *Ordbog over Det Danske Sprog* (dækker 1700-1955), i betydningen “oplæse noget til ordret nedskrivning”, med Holberg som belæg. Hvis man omkring midten af det 17. århundrede har anvendt ordet som latinsk låneord (jfr. “dictare”), må det også have været i denne betydning. Den særlige middelalderlige betydning af ordet (jfr. “*dictamen*” i begrebet “*ars dictaminis*”, “kunsten at forfatte tekster”), er næppe den, der ligger bagved anvendelsen hos den klassiske skolede Birgitte Thott.

I princippet kunne Birgitte Thott godt selv have dikteret teksten til Sophie, som så kopierede teksten på denne måde. Det kunne have foregået i

Birgitte Thotts tid i Sorø, hvortil Sophie vel var flyttet med. Hvor skulle hun ellers være? Hvad kunne være mere meningsfuldt for den aldrende, syge Birgitte Thott, der havde mistet det meste af sit jordiske gods, end at diktere sit etiske værk *Om et lykosaligt liv* til sin niece. En lærerig beskæftigelse for Sophie og en harmonisk afslutning for Birgitte Thott på den lære- og samtaleproces, de havde været igennem, og som kan sammenlignes med den, hun havde haft med Elisabeth Thott, som vi har bedre kilder til at følge. Var det ikke netop det, Jørgen Rosenkrantz havde beskrevet i sin ligtale over Birgitte Thott, som er citeret ovenfor? Ved et diktat af de 50 kapitler om alle de store emner i etikken ville der være rig anledning til at standse op og samtale om indholdet undervejs. Var teksten blevet dikteret – og ikke afskrevet – ville man også have en forklaring på, at der er store ortografiske forskelle mellem de to næsten samtidige manuskriptkopier. Uden her i øvrigt at bevæge mig ind på de sproghistoriske argumenter, som kunne drages ind i diskussionen, skal jeg blot pege på, at ortografien i foliohåndskriftet forekommer at ligge tættere på Birgitte Thotts, end det enklere og mere afglattede sprog, der ses i kvarthåndskriftet.⁴⁶ Forstås begrebet “digtere” i den betydning, må dateringen af nedskrivningen af teksten ved diktat ligge i tidsrummet 1659 til 1662, hvor Birgitte dør – og bliver fulgt til graven af Sophie.

Alternativt kan Sophie have fået opgaven at kopiere værket *Om et lykosaligt liv* ved normal afskrift. I givet fald måtte dette have fundet sted fra affattelsen af værket i 1659 (muligvis først efter Birgitte Thotts død) og frem til indlemmelsen i Karen Brahes Bibliotek, senest 1685, hvor hun blev anbragt i “citadellet”. Afskriften kan have været en opgave, hun som ugift kunne nyttiggøre sig ved, eller rent og skært noget, der kunne holde hende ærbart beskæftiget. Der har næppe været nogen, der tænkte på sorgterapi på den tid, men det er ikke utænkeligt, at Sophie efter Birgitte Thotts død kan have været tilknyttet andre af de lærde kvinder, f.eks. Anne Giøe eller Susanne Giøe (1634-1683), Karen Brahes mor, der oversatte fra fransk og på anden måde var en af de solide bidragydere til Karen Brahes Bibliotek. Nogen må have overtaget Birgitte Thotts rolle som plejemor for den 17-årige unge adelsfrøken, Sophie. Sådan var systemet i adelsslægterne. Faderen,

⁴⁶ Om sproget i denne periode er der ikke skrevet meget med konkret forankring i samtidens tekster. Hovedværket er Skautrup 1944-68. Heri er kun en enkelt tekstprøve på under en side bragt fra Birgitte Thott, (2, 291). Med konkret udgangspunkt i hendes originalmanuskript til *Försters Spegell*, 1636, og den trykte Seneca-oversættelse, 1658, har Ellen Olsen givet én værdifuld sides beskrivelse af Birgitte Thotts sprog (Olsen 1957, 172) samt fyldige tekstprøver. En analyse af sproget er heller ikke foretaget som basis for nærværende artikel, men der er klart behov for en sådan. Ellen Olsens undersøgelse bekræfter, at kvarthåndskriftets stavemåde i *Om et lykosaligt liv* ligger fjernere fra Birgitte Thotts end foliohåndskriftets.

Birgittes broder Henrik, tog sig ikke af børnene. Da hans anden hustru, Beate Rosenkrantz, døde i 1647 kom både Elisabeth og Sophie i pleje hos deres faster, Birgitte Thott. Her døde Elisabeth i 1656. Da også Birgitte Thott døde i 1662 var Sophie 17 år. Hvad skete der med hende? Gift blev hun ikke. Hun må være kommet i pleje hos nogle af de andre adelsslægter, hvor hun fortsatte sine intellektuelle beskæftigelser, indtil hun blev sindssyg. Herefter synes hun, senest i 1685, at være blevet anbragt fjernt fra familien som sindslidende.

Indbyrdes forhold mellem de to manuskripter

Originalen til *Om et lykosaligt liv* er, som vi har set, sandsynligvis udarbejdet over en årrække parallelt med at Birgitte Thott arbejdede på sin Seneca-oversættelse. Den sidste del er afsluttet i Sorø 1659. De to bevarede kopier af manuskriptet synes at være blevet til uafhængigt af hinanden fra et fælles forlæg, som enten kan være originalmanuskriptet, eller som kunne være en eller to uafhængige afskrifter heraf. De to omfangsrige håndskrifter er endnu langt fra kollationerede, men det kan allerede med sikkerhed fastslås, at kvarthåndskriftet (A VI 20) ikke kan være skrevet af efter foliohåndskriftet (A VI 19), idet førstnævnte indeholder en del af en sætning (“gledeligt, at hand sig der efter skulde opblesis: oc det”), der netop mangler i foliohåndskriftet (i linie 9 fn på fol. 3r). Lakunen i foliohåndskriftet ligger præcis i et lineskift og kunne svare til en linie i forlægget, som blev afskrevet slavisk, linie for linie, men det kan i så fald ikke være kvarthåndskriftet, hvor det pågældende tekststykke er fordelt henover et lineskift.

Ortografien varierer temmelig meget i de to håndskrifter og forekommer i foliomanuskriptet alt i alt at være ældre end i kvarthåndskriftet.⁴⁷ Er kvarthåndskriftet blevet til ved mundtlig diktering af Birgitte Thott til hendes niece Sophie Thott, er de to manuskripter omtrent samtidige. Mest sandsynligt er det, at de begge er kopieret efter originalen, det ene, A VI 19, ved afskrift udført af tre forskellige personer, det andet, A VI 20, ved Birgitte Thotts diktat til niecen Sophie Thott.

Sammenfatning og konklusion

Den lærde, adelige Birgitte Thotts (1610-1662) upublicerede værk *Om et lykosaligt liv* er et originalt arbejde. Hendes øvrige værker, hvoraf det berømteste er oversættelsen fra latin af Lucius Annæus Senecas filosofiske prosaværker, der udkom i Sorø 1658, er for størstedelen oversættelser af antikke filosoffer eller samtidige etikere. *Om et lykosaligt liv* er en stor filosofisk, etisk afhandling i kristen, nystoisk tradition.

⁴⁷ Jfr. note 42 og Olsen 1975.

I de ca. 350 år, som er passeret, siden det originale håndskrift af datidens lærdeste danske kvinde blev skrevet, er det ikke blevet udgivet og der findes ingen beskrivelser af *Om et lykosaligt Livs* tilblivelse og fysiske overlevering, kun meget knappe, fejlfulde og utilstrækkelige biblioteksregistreringer af de to overleverede håndskrifter, som er behandlet her. Såvel den tabte original til værket som de to overleverede kopier, er forsøgt dateret her. Det påvises, at det blev forfattet over en årrække i 1650erne parallelt med Birgitte Thotts arbejde på Seneca-oversættelsen. Det originale værk dateres til 1659.

En undersøgelse af forholdene omkring Birgitte Thotts personlige bibliotek og dets skæbne viser hendes nære tilknytning til det lærde miljø på Sorø Akademi og ikke mindst til hofmesteren Jørgen Rosenkrantz, søn af Holger Rosenkrantz den lærde. Alle Thotts upublicerede værker har været testamenteret til Sorø Akademi, hvor hendes eget bibliotek også med stor sandsynlighed er blevet opstillet efter hendes død i 1662. Originalmanuskriptet til *Om et lykosaligt liv* er sandsynligvis gået til grunde, da Sorø Akademi og dets bibliotek brændte i 1813.

Af de to bevarede manuskripter, som begge ligger på Karen Brahes Bibliotek i Landsarkivet for Fyn i Odense, er det ene i folio- (A VI 19) og det andet i kvartformat (A VI 20). Foliohåndskriftets tilblivelse dateres til årene mellem 1659 og 1681, hvor det senest er indgået i Anne Giøes bogsamling. Det er dog muligvis allerede indgået inden Birgitte Thotts død i 1662. Det er skrevet af tre hænder (samt en fjerde på en senere indholdsfortegnelse), hvoraf ingen er identificeret. Kvarthåndskriftet er blevet til i tidsrummet mellem 1659 og 1687, hvor det ses registreret i Karen Brahes Bibliotek. Også kvarthåndskriftet kan være kommet ind i samlingen tidligere. At det ikke er bevidnet i kataloger før, kan skyldes, at dubletter ikke har været registreret i de ældste kataloger, og at folioformater i givet fald foretrakkes. De to håndskrifter er blevet til uafhængigt af hinanden på grundlag af originalmanuskriptet eller kopier heraf.

Et første forsøg på at afdække Birgitte Thotts broderdatter, Sophie Thotts virke og efterprøve Karen Brahes bemærkning nedfældet på kvarthåndskriftet om, at dette skulle være skrevet af netop den Sophie Thott, giver positivt resultat og resulterer i, at Sophie kommer til at fremstå som en intellektuel personlighed og ikke blot som hidtil troet: en sindslidende i varetægt. Det har kunnet påvises, at hun ikke alene har været i pleje hos Birgitte Thott, men har samarbejdet intellektuelt med hende, og at kvarthåndskriftet kan være nedfældet af hende ved diktat fra Birgitte Thott. En kvittering fra Sophie Thott, der viser hendes respekt for sin tante og hendes personlige videreførsel af arbejdet med oversættelse af engelsk moral filosofi, er fremdraget.

Ved arbejdet med håndskriftsmaterialet i Karen Brahes Bibliotek har der åbnet sig en mangfoldighed af endnu ikke udforskede intellektuelle forbindelser mellem en række danske lærde adelskvinder. Også interessante samarbejder med lærde mænd kan spores via kvindernes kontakter. Sorø Akademi i 1600-tallet og Karen Brahes Bibliotek i det, der skulle blive til Jomfruklostret i Odense i begyndelsen af 1700-tallet, var to vigtige danske lærdomscentre, hvor Thott'er, Giøer, Braher og Rosenkrantz og mange andre slægter mødtes i studier. Modsat forholdene på universitetet var disse intellektuelle miljøer åbne både for mænd og kvinder.

Litteraturliste

Manuskripter

- Anonym ca. 1700, *En Tractat Om Viisdom, Lærdom Dyd og schickelig berømmelse*. Karen Brahes Bibliotek, Håndskriftsamlingen, A VI 54, kvart.
- Bircherod, Jens ca. 1686, *Fortegnelse paa én Andeel Danske Böger*, Karen Brahes Bibliotek, Håndskriftsamlingen, F 1, kvart (hertil knytter sig katalogerne F 2 og F 3, begge fol.). En partiel kopi findes på Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen, Rostgaard 88 fol.
- Sperling, Otto, d.y., *De foeminis doctis*. Egenhændigt manuskript i to bind. Udat, ca. 1700. Det Kongelige Bibliotek. Håndskriftafdelingen, Gl. Kgl. Saml. 2110, kvart.
- Thott, Birgitte 1636, *Försters spegell* [oversættelse af Holger Rosenkrantz' *Fürsten Spiegel*]. Egenhændigt manuskript, Det Kongelige Bibliotek. Håndskriftafdelingen, Rostgaard 10, kvart.
- Thott, Birgitte, *En Tractatt Om Weyen till et Lycksalligt Liff*. Kopi. Udat. Karen Brahes Bibliotek. Håndskriftsamlingen A VI 19, fol.
- Thott, Birgitte, *Om Et Löck Sallig lief*, Kopi ved Sophie Thott. Udat. Karen Brahes Bibliotek. Håndskriftsamlingen, A VI 20, kvart.
- Thott, Birgitte, *En herlig, oc Aanderig forklaring ofver Herrens bøn Fader Vor etc* [oversættelse fra latin af tekst ved Juan Luis Vives]. Udat. Karen Brahes Bibliotek, Håndskriftsamlingen, A VI 21, kvart.
- Thott, Birgitte 1667, *Den Christnes Strid Eller Om det Kaars och den Gien-vordighed som Gudss Børn vdj dette Liff Tilslais*, [oversættelse af tekst af Pierre Moulin], Karen Brahes Bibliotek, Håndskriftsamlingen, A VI 22, kvart.
- Thott, Birgitte, [Brudstykker af oversættelser af Seneca fra trøsteskrifterne *Til Polybius*, *Til Marcia*, og *Til moderen Helvia*, samt nogle *Breve til Lucilius*]. Egenhændigt. Udat. Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen, E don. var. 118, kvart.

Thott, Sophie, *Sattans gloende piile udsluct* [oversættelse af værk af Joseph Hall]. Udat. Egenhændigt. Karen Brahes Bibliotek, Håndskriftsamlingen, A VI 22, kvart.

Trykte værker

- Alenius, Marianne 1983, "Seneca oversætteren Birgitte Thott. Et fagligt portræt", *Danske Studier* 78, 15-47.
- Alenius, Marianne 1991, "Birgitte Thotts Om et lyksaligt Liv", Alenius m.fl. 1991, 143-155.
- Alenius, Marianne 1993, "Med den ene fod i graven ville jeg fortsat læse. Om Birgitte Thott", *Møller Jensen*, 1, 233-246
- Alenius, Marianne 2004a, "Birgitte Thott (1610-1662)", Stecher-Hansen 2004, 443-451.
- Alenius, Marianne 2004b, "Karen Brahes Bibliotek – og jomfruernes studiemiljø", *Fra bispegård til jomfrukloster*, 55-64.
- Alenius, Marianne 2007, "Tidlig dansk moralfilosofi og Birgitte Thotts "Om Weyen till et Lycksalligt Liff" (1659)", Blicher m.fl. 2007, 89-106.
- Alenius, Marianne m.fl. (red.) 1991, *Latin & Nationalsprog*, København (*Renæssancestudier* 4).
- Blicher, Henrik m.fl. (red.) 2007, *Tænkesedler. 20 Fortællinger af fædrelandets litteraturhistorie. Festskrift til Flemming Lundgreen-Nielsen*, København.
- Dal, Erik 1982, "Birgitte Thotts Seneca, Sorø 1658", Hovmand 1982, 41-47. *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., 1979-1984. København.
- Hovmand, Ole m.fl. 1982 (red.) 1982. *Levende Biblioteker. Festskrift til Palle Birkelund 29. januar 1982*, København.
- Danmarks Adels Aarbog*. 1884-2005. København.
- Fra bispegård til jomfrukloster. Odense adelige jomfrukloster – en bygning og dens historie gennem 500 år*. 2004, Odense.
- Heiberg, Wilken Hornemann [1809], *Fortegnelse over Sorø Akademis Bibliotek*, 1. del, København.
- Hofman, Tycho de 1777-79, *Historiske Efterretninger om velfortiente Adelsmænd, med deres Stamme-Tavler og Portraiter*, København.
- Ilsøe, Harald 1992, *Bogtrykkerne i København og deres virksomhed ca. 1600-1810*. København (*Danish Humanist Texts and Studies* 5).
- Kalkar, Otto 1881-85, *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)*, København.
- Lind, Laurids 1725, *Det Danske Bibliotek Eller Fortegnelse Paa Alle de Danske Skrifter, som ere trykte baade inden og uden Lands, fra det første Bogtrykkerie kom i stand i Dannemark, indtil sidst i forige Seculo, Hvilcke alle findes samlede i det Danske Bibliotek som dend Høy-Ædle*

- og *Velbaarne Frøk. Karen Brahe, Til Østrup-Gaard, Patronesse for det Adelige Jomfrue-Kloster i Othense, Haver foræret til forbemelte Kloster, København.*
- Madsen, Victor 1919, "Karen Brahes Bibliotek i Odense", *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen* 6, 171-185.
- Møller Jensen, Elisabeth (red.) 1993, *I Guds navn. København (Nordisk Kvindelitteraturhistorie 1).*
- Nielsen, Lauritz 1946, *Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne*, 1, København.
- Nielsen, Susanne Lykke 1995, [Upubliceret, ikke offentligt tilgængeligt printerudskrift af manuskript] "Jeg er selv liebhaver heri" – *Karen Brahe og bøgerne om Anne Giøes bogsamling og Karen Brahes Biblioteks historie.*
- Norvin, William (red.) 1924-1931, *Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne*, udgivet af Sorønsk Samfund, 1-2. København.
- Ordbog over Det Danske Sprog.* 1919-1956. København.
- Olsen, Ellen 1957, "Retskrivningspraksis og Retskrivningsteorier i Danmark i det 17. Aarhundrede", *Sprog og Kultur* 15, 66-120.
- Resen, Peder Hansen 1685 [1687], *Bibliotheca Regiæ Academiæ Hafniensi donata cui præfixa est ejusdem Resenii Vita*, København.
- Riising, Anne 1956, *Katalog over Karen Brahes Bibliothek i Landsarkivet for Fyn, Håndskriftsamlingen*, København.
- Schacht, Matthias Henriksen 1700, "Schediasma exhibens specimen de Eruditibus Mulieribus Daniæ", *Nova Literaria Maris Balthici et Septentrionis*, årg. 1700, 209-219.
- Schønau, Frederik Christian 1753, *Samling af danske lærde Fruentimer.* København.
- Skautrup, Peter, 1944-68, *Det Danske Sprogs Historie* 1-4, København.
- Stecher-Hansen, Marianne (red.) 2004, *Danish Writers from the Reformation to Decadence, 1550-1900.* New York (*Dictionary of Literary Biography* 300).
- Thott, Birgitte 1658, *Lucii Annæi Senecæ ... Skrifter, Som Om Sæderne oc et Skickeligt Lefnit handler ... Nu paa voris Danske Maal ofversat Af den sin Næste dermed at tiene Begierer Trolig.* Sorø.
- Thott, Birgitte 1662, *Epicteti liden Haandbog ... paa Danske ofversat ... Beder Trolig.* København.
- Thott, Birgitte 1662, *Cebetis den Thebaners Taffle ...* København.
- Thura, Albert 1732, *Gynæceum Daniæ Literatum.* Altona.
- Vogelsang, H. Chr. 1857, "Fortegnelse over Haandskrifterne i Karen Brahes Bibliothek i Odense", Odense (*Odense Kathedralskoles Program*).

ALBVM AMICORVM

Renæssanceforum 3 • 2007 • www.renaessanceforum.dk

Marianne Alenius: Håndskrifterne til Birgitte Thotts Om et lykosaligt liv

Walde, Otto 1932 “Studier i ældre dansk Bibliotekshistoria”, *Nordisk Tidsskrift för Bok- och Biblioteksväsen* 19, 1-66.